

Prvi maj in Ivan Cankar

Na dan prvega maja se verjetno marsikdo, če že ne vsakdo, že zaradi praznika (dela), zamisli nad njegovim sporočilom, pomenom, aktualnostjo. Delo je namreč temelj človekovega dostojanstva, saj omogoča ustvarjanje, osebno izpolnitev in vključenost v družbo. Dostojno delo vključuje pravično plačilo, varne razmere in spoštovanje delavca, medtem ko negotove oblike dela in prenizke plače teptajo človekovo vrednost. Gre za

temeljno pravico, ki zagotavlja posamezniku svobodo in preživetje. Da v zvezi s pravicami delavcev in njihovim položajem še zdaleč ni bila izrečena zadnja beseda, je dovolj, da pogledamo v današnje časopise: prvi maj ostaja tudi leta 2026 izjemno aktualen praznik, saj se je iz preprostega zgodovinskega spomina preoblikoval v dan za razmislek o novih oblikah negotovosti, neenakosti in tehnoloških izzivih. Ni le praznovanje preteklosti, temveč priložnost za uvelja-

vljanje pravic v delovnem okolju, ki se nenehno spreminja.

Ker bomo čez natanko deset dni praznovali 150-letnico Cankarjevega rojstva, se mi je zdelo zanimivo povezati praznik z obletnico, v kolikor se je tudi naš največji pisatelj še kako angažiral v prizadevanju za izboljšanje socialnega položaja delavstva v Avstro-Ogrski monarhiji. V ta namen je večkrat predaval, še najraje v Trstu, kjer je poslušalcem spregovoril o perečih vprašanjih delavstva in politike. Na dan prvega maja 1907 je predaval v Zagorju ob Savi, kjer se je ob prvih avstrijskih državnoborskih volitvah s splošno in enako volilno pravico aktivno vključil v politično življenje. Kandidiral je, kot je znano, na listi Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, vendar ni bil izvoljen, čeprav je med socialističnimi kandidati dobil največ glasov. Za to priložnost (volitve) je napisal svojo znano povest *Hlapec Jernej in njegova pravica*, ki pa mu kljub angažirani vsebini v prid delavskim pravi-

cam ni »pomagala«, da bi bil izvoljen. V Zagorju je za prvi maj svoj govor začel takole: »Kakor lani, praznujemo tudi letos praznik prvega maja v znamenju boja. In kakor lansko leto, tako praznujemo prvi maj tudi letos v veselem upanju na zmago ... Usoda splošne in enake volilne pravice še ni bila odločena, še so delali sovražniki delavstva in njegove pravice na vso moč in na vse kriplje, da ohranijo staro krivico ... za kar se je borilo delavsko ljudstvo s svojo lastno močjo, za kar se je borilo popolnoma osamljeno, od vseh zapuščeno, obrekovano in preganjano – to je naposled doseglo! Doseglo je prvo pravico (volilno, op. avt.), brez katere je nemogoč vsak nadaljnji boj ...«

Splošna volilna pravica je bila namreč v avstrijskem delu Avstro-Ogrske (Cislajtani) uvedena leta 1907, kar je pomenilo pomemben prehod od kurialnega (razrednega) volilnega sistema k splošni in enaki volilni pravici za moške. Čeprav so bile volitve leta 1907 velik korak naprej, je bil sistem pred

Pisatelj je tudi v Trstu večkrat predaval o perečih vprašanjih delavstva

tem (februarska ustava) neenak, saj je favoriziral nemško veleposestvo in buržoazijo. Cankar, ki se je rodil v revni družini in je zgodaj okusil socialne krivice, je svoje zanimanje za politiko in kandidaturo na socialdemokratski stranki opisal v spisu *Kako sem postal socialist*. V njem takole utemelji svojo odločitev: »Živel sem takrat v šestnajstem okraju dunajskem, ki je ves podoben eni sami ogromni delavnici. Ta okraj ni samo trdnjava socialne demokrati-

je, temveč obenem dom uboštva in jetike. Tam sem gledal dan za dnevem stvari, ki bi morale tudi duševno plitkega in v srcu revnega človeka siliti k premišljevanju. Krivičnost družabnega "reda" se je kar na cesti razkazovala in razmahovala v vsi svoji brezsrnamni goloti. Pozimi, v mrazu in snegu, so metali na ulico družine brezposelnih delavcev in "samosvojih", stradalajočih malih obrtnikov«.

Po tej propadli kandidaturi se je Cankar kljub svoji socialistični usmerjenosti v zrelih letih znova zbližal s krščanstvom, iz katerega je sicer izšel, to je tudi razvidno iz njegovih del, posebno črtic. Vendar njegova religioznost ni nikoli (bila) cerkvena ali dogmatična. V njem je neprestano tlela filozofija hrepenenja po absolutnem in po resnici. Ostal je tako razpet med krščansko vzgojo in med socialnimi krivicami, ki jih je doživel na lastni koži. V tej luči smemo interpretirati Cankarjevo angažiranost za potrebe proletariata.